

УДК 658.15

**ПРОПОРЦІЙНІСТЬ І ЗБАЛАНСОВАНІСТЬ ФУНКЦІОНУВАННЯ
ЯК ПЕРЕДУМОВИ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА**

Рогатенюк Е.В.* , 2013

Національна академія природоохоронного та курортного будівництва, м. Сімферополь

Изложенный в статье подход к рассмотрению пропорциональности функционирования предприятия позволяет очертить определенный круг проблем и определить условия их преодоления, а именно: игнорирование факторного аспекта пропорциональности функционирования предприятия приводит к развитию кризиса доходности, лагового – кризиса ликвидности, а структурного – стратегического кризиса.

Ключевые слова: пропорциональность, сбалансированность, лаг производства, лаг потребления, лаг регулирования.

В умовах динамічності та невизначеності конкурентного середовища стратегічною метою суб'єктів ринкової діяльності є забезпечення їх безпеки. При цьому під безпекою розуміється певний стан соціально–економічної системи (СЕС), що характеризується відсутністю внутрішніх і зовнішніх, потенційних і реальних загроз реалізації життєво важливих (ключових) інтересів; результат свідомої діяльності, яка направлена на своєчасне діагностування стану можливої (потенційної) небезпеки та розробку комплексу заходів, що не дозволяють їй розвинутися до рівня реальної загрози. Потреба в безпеці іманентно властива всім СЕС: державі, регіонам, підприємницьким структурам і громадянам. Проте процеси, що відбуваються в комплексі СЕС, мають взаємозв'язаний і взаємно проникаючий характер, тому практично неможливо визначити першопричину розвитку негативних явищ, які виступають у якості погрози їх безпеки [10, с.8–9]. Підприємство як суб'єкт ринкової діяльності є основною ланкою, в якій здійснюється трансформація національної економіки. Отже, забезпечення безпеки функціонування саме підприємства є базовою передумовою безпеки СЕС на всіх її рівнях.

Не дивлячись на наявність в нормативних документах [6, 8] чіткого визначення сутності фінансової безпеки підприємства та її місця і ролі в системі економічної безпеки, серед вітчизняних і зарубіжних вчених–економістів відсутня єдність думок з приводу того, що саме є її передумовою. Так, І.А. Бланк [2, с.24] і В. Храпкіна [12, с.360] акцентують увагу на збалансованості та захищеності фінансових інтересів підприємства від загроз різного рівня і характеру; К.С. Горячева [3, с.66] — на збалансованості фінансових інструментів; Є.П. Картузов [4, с.174] і Ю.В. Лаврова [7, с.127] — на збалансованості та якості сукупності фінансових інструментів, технологій і послуг, які використовуються підприємством. Тобто, більшість авторів підкреслюють, що фінансова безпека підприємства залежить від рівня забезпечення пропорційності та збалансованості основ його функціонування — реалізації в часі основних функцій, спрямованих на досягнення мети діяльності в рамках існуючої структури та досягнутого рівня якості системоутворюючих елементів підприємства (ресурсів) [9, с.194].

Враховуючи вищесказане, метою даного дослідження є уточнення базових аспектів пропорційності та збалансованості функціонування підприємства в контексті забезпечення його фінансової безпеки. У найзагальнішому виді пропорційністю є певне співвідношення частин, підсистем і елементів СЕС. У макроекономіці виділяють факторний, структурний і лаговий аспекти пропорційності [13], які можна застосувати (адаптувати) і по відношенню до системи підприємства (табл. 1). Аспект факторної пропорційності відображає взаємозв'язок між результатами і затратами виробництва. В даному випадку в основі пропорцій лежить технологічний спосіб поєднання факторів виробництва, який окреслює область виробничих можливостей, що відрізняється певним співвідношенням між об'ємами задіяних ресурсів і

*©Рогатенюк Е.В. – к.е.н., доцент, Національна академія природоохоронного та курортного будівництва, м. Сімферополь.

випуском продукції. У свою чергу, розгляд геометричних властивостей виробничої області передбачає виділення двох аспектів проблеми. Перший аспект відображає кількісний взаємозв'язок між об'ємами виробничих ресурсів і випуском продукції, може бути розкритий за допомогою виявлення залежності між збільшенням одного з ресурсів і випуском продукції при фіксованому значенні іншого ресурсу (крива ефективності, що убуває). Другий аспект відображає сукупність можливих кількісних комбінацій між об'ємами виробничих ресурсів — від їх повної доповнюваності до повної взаємозамінності (крива трансформації виробничих можливостей).

Таблиця 1

Аспекти пропорційності функціонування підприємства*

Ознаки для порівняння	Аспекти пропорційності функціонування підприємства		
	Факторний	Структурний	Лаговий
Мета	виявлення резервів для повноцінного та ефективного використання інтегрального потенціалу підприємства		
Сфера прояви	виробництво	управління	виробництво споживання, управління
Взаємозв'язок	між результатами та затратами виробництва	між напрямками економічними діяльності, між елементами організаційної структури управління підприємством	між отриманням доходу та його споживанням, між здійсненням затрат і виробництвом продукції, період повного оновлення капіталу
Основа пропорційності	технологічний спосіб поєднання фактів виробництва	взаємозв'язок елементів системи підприємства у процесі його розвитку	взаємозв'язок елементів капіталу підприємства у процесі його кругообігу
Інструментарій макроекономіки	крива ефективності, що убуває; крива трансформації виробничих можливостей	архітектоніка системи підприємства	моделі лагов
Фінансовий інструментарій	виробничий леверідж	архітектоніка фінансової складової системи підприємства	фінансовий леверідж, виробничо-фінансовий леверідж, методи оцінки ефективності інвестиційних проектів
Загроза фінансової безпеки	необґрунтоване збільшення затрат, зменшення чистого прибутку (збільшення збитку), тотальна заборгованість	неефективний менеджмент, повне руйнування потенціалу підприємства та основ його життєдіяльності	виникнення кредиторської і дебіторської заборгованості, дефіцит найбільш ліквідних активів, хронічна неплатоспроможність
Тип кризи	криза доходності	стратегічна криза	криза ліквідності

*Розроблено автором.

У фінансовому аспекті необхідність підтримки збалансованості та пропорційності функціонування підприємства в довгостроковому періоді може бути інтерпретовано як леверідж — процес оптимізації структури активів (напрямів використання ресурсів) і пасивів (джерел формування ресурсів) підприємства з метою збільшення прибутку та підвищення рентабельності. У даному випадку мова йде про виробничий (операційний) леверідж (важіль) — потенційну можливість впливати на прибуток підприємства, змінюючи структуру собівартості продукції (а саме, матеріальних умовно-постійних затрат) та об'ємів її випуску. Розраховується виробничий леверідж трьома способами:

- 1) відношенням умовно-постійних затрат до змінних затрат;
- 2) відношенням темпів росту валового прибутку до темпів росту об'ємів продаж в натуральному вираженні;
- 3) відношенням чистого прибутку до матеріальних умовно-постійних затрат [5, с.336–337].

При високому рівні виробничого леверіджа незначні зміни в об'ємах виробництва продукції приводять до суттєвих змін прибутку. Розвиток загрози фінансової безпеки підприємства може бути визначений таким чином: необґрунтоване збільшення затрат, що приводить до зменшення чистого прибутку (збільшення збитку) ⇒ неспроможність виконувати фінансові зобов'язання у зв'язку з дефіцитом ліквідних активів (в першу чергу, грошових коштів) ⇒ тотальна заборгованість, яка ідентифікується як криза доходності. У процесі трансформації потенційної внутрішньої загрози в реальну зовнішню криза починає впливати на середу найближчого оточення проблемного підприємства, набуває екзогенного характеру і стає рушійною силою розвитку кризи

спочатку в галузі, потім регіоні, національній економіці і так далі. Таким чином, криза в діяльності окремого підприємства може спричинити ефект падаючого доміно у комплексі СЕС.

Необхідність виявлення резервів для повноцінного та ефективного використання інтегрального потенціалу підприємства обумовлює розгляд пропорційності розвитку його структури. При цьому увага акцентується на вивченні умов досягнення пропорційності між різними напрямками економічної діяльності (основної та не основної; операційної, інвестиційної і фінансової), а також елементами організаційної структури управління підприємством (лінійної, функціональної, програмно-цільової або матричної) з метою досягнення максимально можливої ефективності його функціонування та підвищення адаптивності до змін зовнішнього середовища. Основою пропорційності у даному випадку становить взаємозв'язок елементів системи підприємства у процесі його розвитку, а інструментом — архітектоніка системи підприємства, що спрямована на оптимізацію економічного простору та визначає керованість такою регулюючою компонентою як інформативність системи [1, с.11].

Структурний аспект пропорційності функціонування підприємства перекликається з так званим лагом регулювання [11, с.268]: внутрішнім — часовим інтервалом з моменту визнання керівництвом підприємства наявності проблеми та моментом вибору відповідних заходів щодо її вирішення, і зовнішнім – часовим інтервалом з моменту реалізації комплексу відповідних заходів до вирішення проблеми. Мова йдеться про трансформацію кризи некомпетентності в фінансову кризу: непрофесійність керівництва та персоналу підприємства \Rightarrow криза координації (розбалансованість виробництва і порушення координації управління) і контролю (нездатність системи підприємства сигналізувати про появу негативних процесів) \Rightarrow криза бюрократизації (“управління по штампах”, ослаблення об'єктивної схильності системи підприємства до адаптації та оновлення) \Rightarrow стратегічна криза (повне руйнування потенціалу підприємства та основ його життєдіяльності) \Rightarrow фінансова криза (тотальна неплатоспроможність підприємства, що може привести до банкрутства і подальшої ліквідації).

Наявність тимчасового інтервалу між ефектом (результатом) і попереднім йому впливом, обумовлює необхідність підтримки лагової пропорційності системи підприємства. У економіці лагом є показник, що відображає відставання або випередження в часі одного явища в порівнянні з іншим, пов'язаним з ним. За тривалістю лаги можуть охоплювати тимчасові періоди від декількох місяців до десятків років (табл. 2).

Таблиця 2

Характеристика лагового аспекту пропорційності функціонування підприємства*

Ознаки для порівняння	Лаг споживання		Лаг виробництва		Лаг регулювання	
	лаг споживання	дисконт часу	інвестиційний лаг	період повного оновлення капіталу	внутрішній лаг	зовнішній лаг
Сфера прояви	споживання		виробництво		управління	
Взаємозв'язок	між споживанням і доходом, який отримано в попередній проміжок часу	між доходом, який отримано в попередній проміжок часу, і заощадженнями	між здійсненням витрат і виробництвом продукції	час функціонування основного капіталу	з моменту визнання керівництвом підприємства наявності проблеми та моментом вибору відповідних заходів щодо її вирішення	з моменту реалізації комплексу відповідних заходів до вирішення проблеми
Основа пропорційності	трансформація заощаджень в інвестиції, інвестицій – в доходи		природна трансформація грошових коштів в ході виробничого циклу		взаємозв'язок елементів системи управління підприємством у процесі його розвитку	
Інструментарій	модель лага споживання	методи оцінки ефективності інвестиційних проектів	виробничо-фінансовий леве́рідж		архітектоніка системи управління підприємством	
Загроза фінансової безпеки	знецінення коштів підприємства у зв'язку з інфляцією, ростом цін на паливо та енергоносії		посилення фінансової незалежності та зниження фінансової стійкості підприємства		неефективний менеджмент	
Тип кризи	криза ліквідності				криза менеджменту	

**Розроблено автором*

Виділяють два основні види лагів: 1) робертсоніанські — лаг споживання (описує залежність між споживанням і доходом, який отримано в попередній проміжок часу) і дисконт часу (описує зв'язок між доходом і заощадженнями, які неодмінно повинні стати інвестиціями); 2) ландсбергіанські або лаги виробництва — інвестиційний (часовий інтервал між здійсненням витрат і виробництвом продукції, тобто інвестиційний цикл, що характеризує час створення основного капіталу) і період повного оновлення капіталу (виробничий цикл, що характеризує час функціонування основного капіталу) [13].

Не дотримання пропорційності робертсоніанського лагу виявляється у невиконанні наступних умов: 1) доходи підприємства повинні споживатися (відшкодування затрат на виробництво з метою забезпечення його безперервності та збалансованості) або накопичуватися у вигляді нерозподіленого прибутку, резервного фонду; 2) накопичення підприємства розглядаються як заощадження, яким на ринку капіталу протистоїть попит з боку потенційних інвесторів. Отже диспропорційність може посилюватися, по–перше, у зв'язку з наявністю розриву між реальним і постійним доходами поточного та попереднього років, обумовленою інфляцією і зростанням цін на паливо та енергоносії; по–друге, у зв'язку невідповідності річної норми дисконту попиту та пропозиції на ринку капіталів, що ускладнює умови кредитування придбання (створення) основного капіталу та його елементів.

Не дотримання пропорційності ландсбергіанського лагу виявляється в порушенні фінансової дисципліни на підприємстві, що руйнує процес природної трансформації грошових коштів у ході виробничого циклу:

... ⇒ ГК ⇒ ВЗ ⇒ НВ ⇒ ГП ⇒ ДЗ ⇒ ГК...

Перш ніж грошові кошти (ГК), що мобілізовані в виробничі запаси (ВЗ), будуть знову трансформовані в грошові кошти (ГК), вони повинні послідовно пройти через незавершене виробництво (НВ), готову продукцію (ГП), дебіторську заборгованість (ДЗ). При порушенні цього ланцюжка підприємство відчуває дефіцит власних коштів при покупці сировини, комплектуючих та ін.; при виконанні фінансових зобов'язань перед державою, фінансово–кредитними установами, персоналом. У таких умовах підприємство не в змозі забезпечувати безперервність і збалансованість свого функціонування, тобто виникає загроза його безпеки, яка проявляється у посиленні фінансової залежності (як наслідок росту запозичень) та зниженні фінансової стійкості підприємства (як наслідок порушення пропорційності між власним и залученим капіталом).

У фінансовому аспекті необхідність підтримки пропорційності ландсбергіанського лагу може бути інтерпретовано як фінансовий леверідж — потенційна можливість впливати на прибуток, змінюючи об'єм і структуру власного і залученого капіталу. Розраховується фінансовий леверідж двома способами: 1) відношенням темпів росту чистого прибутку до темпів росту валового прибутку; 2) відношенням залученого та власного капіталу [5, с.339]. Незначні зміни валового прибутку і рентабельності авансованого капіталу в умовах високого фінансового леверіджу можуть привести до значних змін чистого прибутку, що небезпечно при падінні обсягів виробництва. Показником, що об'єднує дію виробничого та фінансового леверіджей, є виробничо–фінансовий леверідж. Він відображає спільний ризик підприємства (виробничий і фінансовий), пов'язаний з можливим браком коштів для компенсації виробничих (матеріальних умовно–постійних) і фінансових (фінансових умовно–постійних) витрат.

Даний підхід до розгляду пропорційності та збалансованості функціонування підприємства дозволяє обкреслити певне коло проблем і визначити умови їх подолання, а саме: ігнорування аспекту факторної пропорційності функціонування підприємства приводить до розвитку кризи прибутковості, лагової — до кризи ліквідності, а структурної — до стратегічної кризи. В цілому порушення пропорційності та збалансованості функціонування підприємства приводить до трансформації потенційних внутрішніх загроз в реальні зовнішні, тобто до порушення фінансової безпеки.

Література:

1. Архитектоника финансового пространства и его интеграционные приоритеты : монография / под. ред. С.В. Климчук. — Симферополь : ДИАЙПИ, 2013. — 532 с.
2. Бланк И.А. Управление финансовой безопасностью предприятия / И.А. Бланк. — К.: Эльга, Ника-Центр, 2004. — 784 с.

3. Горячева К.С. Финансовая безопасность предприятия, сущность и место в системе экономической безопасности / К.С. Горячева // Экономист. — 2003. — № 8. — С. 65—67.
4. Картузов С.П. Визначення фінансової безпеки підприємства : поняття, зміст, значення і функціональні аспекти / С.П. Картузов // Актуальні проблеми економіки. — 2012. — № 8(134). — С. 172—181.
5. Ковалев В.В. Финансовый анализ : методы процедуры / В.В. Ковалев. — М. : Финансы и статистика, 2001. — 560 с.
6. Концепція фінансової безпеки України (проект 2009 рік). [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.uфин.com.ua>
- Лаврова Ю.В. Механізм забезпечення фінансової безпеки підприємства / Ю.В. Лаврова // Вісник економіки і промисловості. — 2010. — № 29. — С. 127—130.
7. Про основи національної безпеки України : Закон України від 19.06.2003 року № 964-IV // Відомості Верховної Ради України. — 2003. — № 39.
8. Раєвнева О.В. Управління розвитком підприємства : методологія, механізми, моделі : монографія / О.В. Раєвнева. — Х. : ВД “ІНЖЕК”, 2006. — 496 с.
9. Система економічної безпеки : держава, регіон, підприємств : монографія : в 3 т. Т. 1 / О.М. Ляшенко, Ю.С. Погорелов, В.Л. Безбожний [та ін.] ; за заг. ред. Г.В. Козаченко. — Луганськ : Елтон-2, 2010. — 282 с.
10. Фишер С. Экономика / С. Фишер, Р. Дорнбуш, Р. Шмалензи ; [пер. с англ. 2-го изд.]. — М. : “Дело ЛТД”, 1993. — 864 с.
11. Храпкина В. Анализ подходов и методов определения финансовой безопасности предприятия / В. Храпкина // Економічний аналіз. — 2011. — Вип. 8. — Ч. 2. — С. 359—364.
12. Черников Д.А. Макроэкономическая теория. Глава 3.3. Лаговые процессы в экономике / Д.А. Черников // Российский экономический журнал. — 1993. — № 12. — С. 90—94.